

Újabb adalékok Árva Bethlen Kata fonalas munkáinak ismeretéhez

Az az itt bemutatott két terítő, amelyet Árva Bethlen Kata a református egyházak nagy jóltevője a székelyudvarhelyi templomnak ajánlékozott, s amelynek nemrég akadtam nyomára, lényeges vonásokkal egészíti ki azt a képet, amelyet a patrona fonalas munkáiról korábban vázoltam.¹

A székelyudvarhelyi egyház 1714-től fogva vezetett »Liber Ecclesiae Reformatae Oppidi Udvarhelyensis« 23. lapján ÁRVA BETHLEN KATA ajándékozásáról a következő feljegyzés tanúskodik:² „Az Isten házában közönséges nagy dajkája: nehaj Ngos Sz : K. J. Groff Teleki Jóseph ur el maradtott kegyes özvegje, Mlgos Groff Bethleni Bethlen Kata Aszszony eő Nga, istenesen meg tekintven kicsin Ecclesianknak szegenj állapotját, Isten dicsőségéhez való forró buzgóságából Ecclesiánk számára in Anno 1743 Diebus mundinalibus mensis Maji Conferála és ajándékoza illy draga sacramentomi eszközöket (Ezután egy ezüst kannának és két aranyozott ezüst tányérnak leírása következik, majd ezeket olvassuk):... 3. Egj világos barna szín különbféle selyem materiakkal mesterségesen virágokra körül és belől meg ékesítettett, itten körös környül aranj kötéssel meg premeztetett habos Tafota Abrosz, a közepin levő kigjo Czimer körül illyen inscriptio lévén: *Bethlen Kata*. — 4. Egj hasonló materiaju keszkenő a' közepin illjen inscriptioval: *En vagjok a szöllő tő, ti a szöllő veszszök Joh. 15. v. 5.*“

Árva Bethlen Kata e két becses terítőt 1913-ig használta a székelyudvarhelyi egyház és gondját is viselte. Ekkor nyolc más, régi és művészi értékű úrasztali terítővel együtt 600 koronáért eladta az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak. Így került e két kiválóan szép selyem-abrosz mai helyére.

Mint korábban közölt adataimból is kiviláglik, Árva Bethlen Kata templomfelszerelő tevékenysége Teleki Józseffel való második házassága alatt és még inkább özvegysege idején volt a legélénkebb. Ez utóbbi időszakba esik a székelyudvarhelyi eklézsiá megajándékozása is.³

¹ L. ehhez: EM. 1940. 118–39 és kny. ETV. 117. sz. — EM. 1942. 259–61.

² Közli Id. Zayzon Ferenc: A székely-udvarhelyi evang. reform. egyház. község története megalakulásától 1780-ig. Székelyudvarhely, 1893. 65–6.

³ Az egyházközségnek az eladás ügyében az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez írott levelében az ajándékozás időpontjaként az 1741-es év szerepel, s ez az évszám van — a régi leltár szerint — az egyidejűleg adományozott ezüst-kannába, „a feneke padozatján“ bevésve.

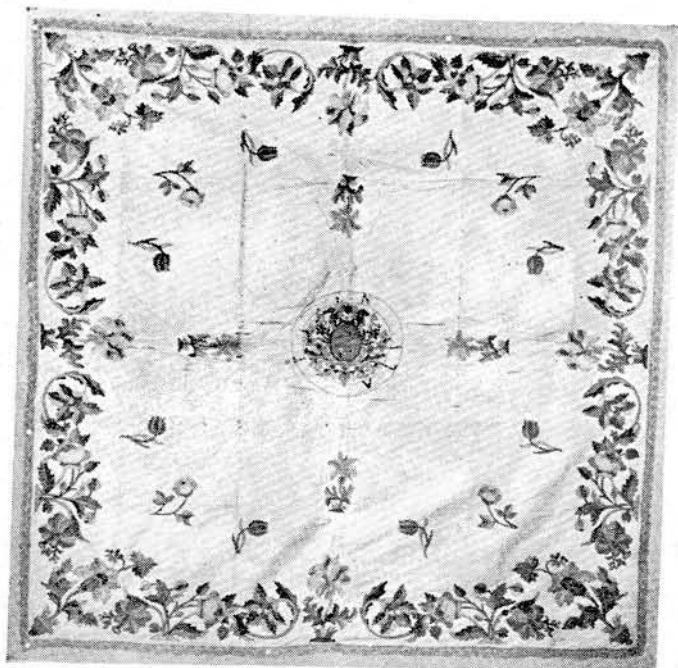
A két négyszegletes terítő nagyobbika, az abrosz, 170×170 cm nagyságú. Az anyag megnyúlása s a használat nyomai elárulják, hogy kerek asztalra borították volt. A kisebb terítő, amelynek mérete 100×100 cm, rendeltetését tekintve, bizonyára kehelyborítóul használtatott. A két terítő azonos fehér moiré-selyemből készült, arany vert (vetélt) csipkével szegélyezett és rátétmunkával díszített. Ma is ragyogó színei, ép állapota folytán, csak keveset veszítettek eredeti szépségükből.

A terítőknek a régi leltári feljegyzéssel való egybevetése során feltűnik, hogy miért mondja a leltározó „világos barna” színűnek a két terítő alapanyagát, holott az kétségkívül fehér volt, hiszen ma is csak cscntsínűvé változott. A „habos tafota” kifejezés az anyag moiré-selyem voltára vonatkozik;⁴ a selyem ilyen mintázottsága egyébként a 3. képen jól kivehető. A leltárnak az a megjegyzése, hogy az abrosz „mesterségesen”, azaz: mesteri módon „virágokra környül és belől megékesített” bizony csak hozzávetőlegesen írja le a díszítésmódot, nyilván azért, mert a leltározó — férfi léte — nem tudta a rátétes technikát közelebbről meghatározni. A vert csipkét a leltár „kötés”-nek mondja, amely megjelölés azidőtájt gyűjtőnév volt a legkülönbözőbb csipke-technikák és összevarrás-módok megjelölésére.⁵ A szegélyezésnek „prémézés” névvel való jelölése XVI—XVII. századi kelengyelajstromainkban, hagyatéki leltárainkban általános, s a mai erdélyi népnyelvben napjainkig él.

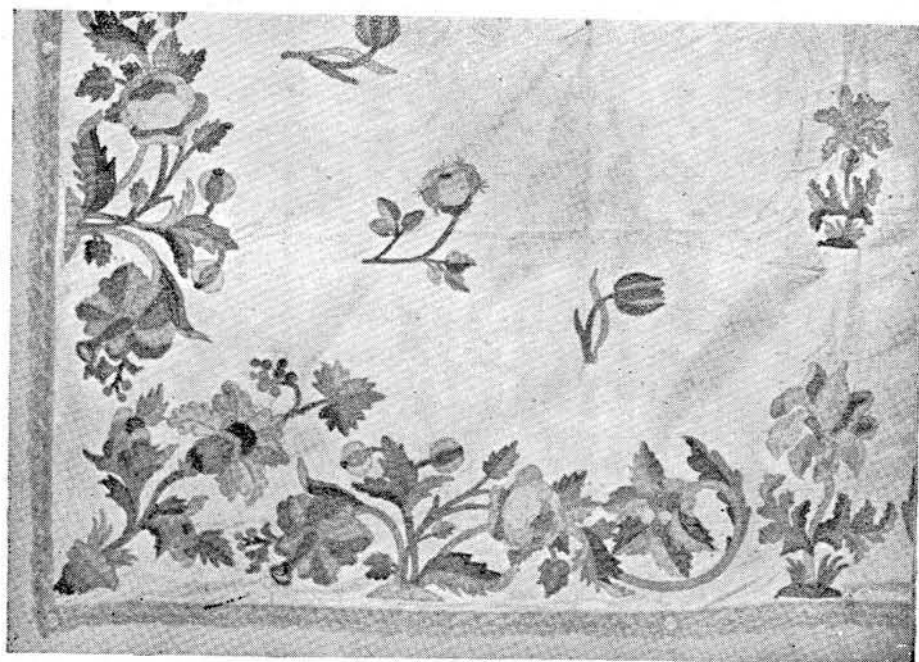
Mindkét terítő rátétdíszje a következő módon készült: A fehér selyem alapra az előrajzolt mustra szerint különféle színű, a díszítményrészek alakjának megfelelően kiszabott színes selyemdarabkákat varrtak, s ezek mindenikének szélét egy ehhez és az alaphoz varrt zsinórral vették körül. A 2. képen jól látható, hogy egy-egy díszítmény (virág, levél) hogyan osztódik részekre, a különböző színű, vagy más-más árnyalatú selyemdarabkáknak megfelelően. A virágokat, leveleket ugyanis egy-egy színnek több — rendszerint három-négy, de néha öt — árnyalatával dolgozták. Így például a terítő széléből, az oldalak közepén kinőni látszó liliomszerű virág négyféle piros színű: égőpiros, erős rózsaszín, rózsafaszín és halványrózsaszín selyemdarabkákból tevődik össze. Ugyane virág leveleit sötétzöld-, medvezöld-, tengerzöld- és borsózöld színű selyemrészekből állították össze. A színezés meglepő gazdagságára jellemző, hogy még a sarokdíszítmény bogyóit is négyféle színárnyalattal dolgozták, ezek közül legsötétebb liláskék, a legvilágosabb pedig égszínkék. A sarokvirágon magán négyféle sárga szerepel: legsötétebb mély drappsín, majd kétféle árnyalatú sárga, leghalványabb egy meleg drappos-rózsaszín. Színhatás tekintetében igen sikerültnek mondható az a négyféle késsel dolgozott, visszahajló kehely-

⁴ L. ehhez: Beke Ödön, Merre zúgnak habjai Tiszának, Dunának: Dunántúli Szemle VIII (1941), 341 és Heiden, Max, Handwörterbuch der Textilkunde. Stuttgart, 1904. A *moirirt* címszó alatt.

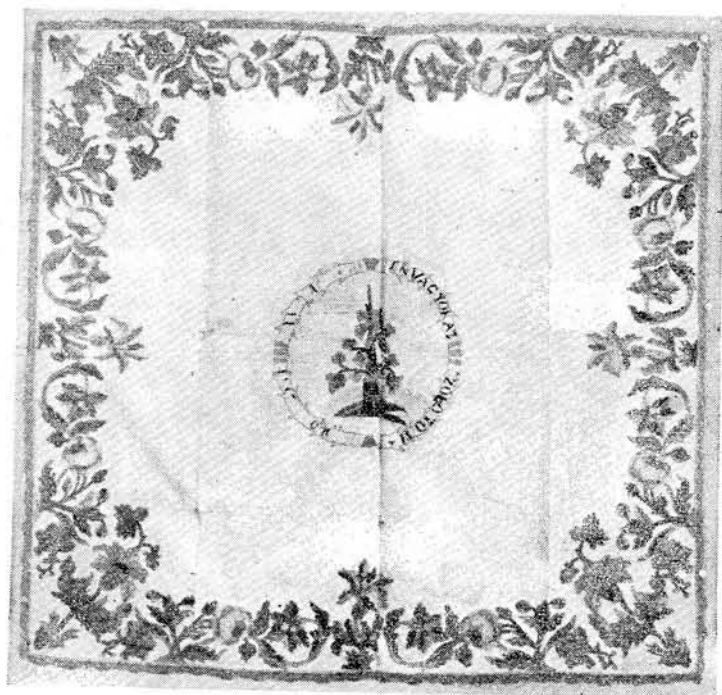
⁵ L. ehhez: Palotay Gertrud, Régi kézimunka-műszavaink magyarázatához: Magyar Nyelvőr LXVIII, 44 kk. (A *kötés* szó jelentése).

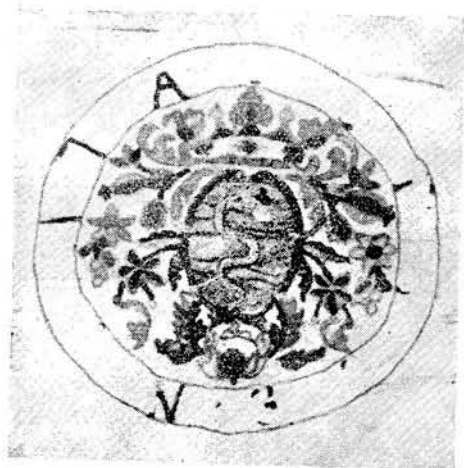
1. kép. Árva Bethlen Kata székelyudvarhelyi úrasztali abrosza

2. kép. Az abrosz egyik sarka

3. kép. Árva Bethlen Kata székelyudvarhelyi úrasztali kendője

4. kép. Az abrosz középdíszítménye

5. kép. A kendő középdíszítménye

virág, amelynek porzóit piros és rózsaszín pettyekkel jelezte a készítő. Itt is igen hatásos színellentétként, a meleg színekben tartott piros-rózsaszín-sárgaszínű kis gránátalmák végét viszont egy-egy fekete petty zárja le. A színsorozatot egy háromféle lilából összeállított kehelyvirág teszi teljessé. A készítő célja a sok színárnyalat használatával nyilván a barokk eszmény: a részletek természetszerű összhatásának megvalósítása volt; ez a rátétechnikával természetesen csak részben sikerülhetett. Az abrosz mezejében koszorú-alakban elszórt egyes virágok is ilyen módon készültek: a rózsák a piros, a tulipán a lila, a levelek és száruk a zöld színek többféle árnyalatával. A színárnyalatok elkülönülése a növényi elemek természetes szerkezete szerint történt. A készítőnek mindig gondja volt arra, hogy két azonos színű vagy színárnyalatú felület ne kerüljön egymás mellé, vagyis, hogy a szomszédos felületek mindig különbözzenek egymástól. Minden egyes rátét-darabkát egy vele azonos színű sodrott selyemzsinórral vettek körül, illetőleg varrtak le; ezt hazai vagy külföldi rátétmunkákon eddig sohasem láttuk. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a rátétmunkához igen különböző fajta selyemanyagot használtak: akad közöttük taft, ripsz, atlasz, s más egyéb fényes és tompafényű selyemdarabka, sőt olyan is, amely damaszszerűen mintázott. Ebből arra következtethetni, hogy a munkához olyan maradék selyemdarabkákat (ruhamaradékokat) használtak fel, amelyeknek színe a minta nyilván előre megtervezett színegyüttesébe illeszkedett. Gondolkodóba ejt azonban az a körülmény, hogy minden egyes selyemdarabkát vele azonos színű zsinórral varrtak körül. Márpedig ezt lehetetlen lett volna vásárlás útján beszerezni, s festés útján sem lehetne — utólag — egy már meglévő színnek ugyanazt az árnyalatát eltalálni, mint amely szükséges. Talán az történhetett, hogy mielőtt kiszabták volna, a selyemdarabokat is, a hozzájuk való zsinórt is házilag megfestették a kívánt színre, színárnyalatra. Ismerve Árva Bethlen Kata nagy jártasságát a fonalas munkák birodalmában, technikai kérdésekben való otthonosságát és a házában szinte műhelyszerűen folyó kézimunkatevékenységet, e feltevésemet elfogadhatónak gondolom. Feltehető azonban az is, hogy a különböző színű selyemdarabokból szálát húztak, s ebből sodortak zsinórt, természetesen minden színből külön-külön. De bármilyen úton-módon jutottak is sokféle színű selyemzsinór birtokába, bizonyos, hogy annak ilyenféle alkalmazása Bethlen Kata eredeti ötlete volt. Más hazai vagy külföldi rátétmunkán — tapasztalataink szerint — a selyemdarabokat mindig csak egyfajta zsinórral szokták körülvarrni. E két terítón találkozunk első ízben avval az eljárással, hogy különböző, s a rátét színével egyező zsinórral veszik azt körül.

A terítők közepén lévő díszítmények is ugyanazon technikával és színező eljárással készültek, mint a szegély virágai. Az abrosz közepén (4. kép) a bethleni Bethlenek kígyós címerét látjuk. A címert magát világoszöld selyem-alapra dolgozták, a kígyó teste sűrű ripszelyemből való, koronája, valamint a szájában tartott alma sárga, egy kevés rózsaszínnel. A körülötte lévő gazdag virágdísz a címerből vagy mögüle látszik kinőni. A virágelemek itt kisebbek, mint a terítő szélén lévők,

rajzuk egyszerűbb, s ebből adódik, hogy kevesebb részre tagolódnak és így kisebb számú színárnyalattal is készülhettek. A címert medalion-szerűen fogja körül egy feliratkarika, amelynek ma már csaknem teljesen kikopott betűi a BETHLEN KATA nevet adják. A tervező finom művészi érzékére vall, hogy a tömött foltként ható, súlyosabb középdiszítményt könnyedebb, lazább keretbe helyezte. A Bethlen Kata nevét feltüntető karikát, s benne a gazdag virágdísz közé helyezett kigyós címert a nagyasszony fogarasi szószéktakarójáról már jól ismerjük.⁶ Ami a két minta rajzát és elrendezését illeti, alig van közöttük eltérés, inkább csak színezés tekintetében és — természetesen — technikai kivitelben különböznek, minthogy a szószéktakaró hímzett, e terítők pedig rátétmunka.

A kisebbik terítő közepén szőlőtő látható (5. kép), mintegy érzékelte az az evangéliumi idézetet, amelyet körülötte olvashatunk: *EN VAGYOK AZ / SZÖLŐ TŐ TI / A SZÖLŐ VESZSZÖK / JAN. XV. 5. v.* (A felirat utolsó része kikopott). Az idézet faágat utánzó, zsinórból varrt karikába helyzetett. Ilyen faág-utánzó medaillonkarikát láthatunk egyik legpompásabb erdélyi úrihímzésünk közepén, a mindedig nem közölt ú. n. Bánffy-terítőn is, amely 1675-ben készült.⁷ Árva Bethlen Kata tehát e díszítő-elemét régebbi erdélyi hímző-hagyományokból meríthette.

A díszítmények térbeni elrendezését vizsgálva, azt látjuk, hogy a csikként ható tömött szegély tulajdonképpen egymás mellé helyezett virágbokrokból áll. Egy-egy magános virágtő áll a sarkokban, s az oldalak közepén, közöttük pedig dús virágbokor szárai, levelei hajladoznak a virágok között, bájosak az abrosz mezejében koszorúalakban elszórt virágok, amelyek az egész munkát könnyedebbé, lazábbá teszik. Ez a fajta díszítésmód — egy, nagyobb mezőben szórt díszítmények alkalmazása — úgy látszik, kedvelt lehetett Erdélyben, mert nemcsak virágok, hanem futkározó állatok is élénkítik némelyik úrihímzéses terítő felületét. Legszebb az enemű munkák közt a már említett Bánffy-terítő s kedves közvetlenségével szól hozzánk a nagyküüllőmegyei Mihályfalva református egyházának egyik úrasztali kendője.⁸ Úgy látszik, Árva Bethlen Kata is szerette a szórt mintát, mert fogarasi szószéktartóján is pazar gazdagságban alkalmazta.⁹

Érdekes, hogy a kolozsmegyei Komlódról, a református eklézsia tulajdonából jutott ugyancsak az Erdélyi Nemzeti Múzeumba egy olyan úrasztali terítő, amely Bethlen Kata fentebb említett abroszának mintázatával sokban egyezik. A fehér selyem alapra itt is gazdag virágmustra került a kendő kerületére. Ez azonban nem rátétmunka, hanem árnyalva hímzett barokk virágfűzér. Nem annyira ez a szegély, mint

⁶ L. ehhez EM. 1940. évfolyamában megjelent id. dolgozatom II. képét.

⁷ Legutóbb Teleki Károly gróf tulajdonában volt és az 1941-ben Kolozsvárt rendezett Erdélyi Művészeti Kiállításon szerepelt.

⁸ Közöltem: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben [Bibliotheca Humanitatis Historica VI. Bp., 1940] című munkám 139. képeként.

⁹ L. ehhez: EM. 1940. 136. 1. és 11. kép.

inkább a középdíszítmény kapcsolja a székelyudvarhelyi úrasztalterítőhöz: pontosan ugyanazt a szőlőtőt látjuk rajta viszont, s még az a fagat utánzó feliratkarika is azonos, amelybe készítője helyezte. A karikába hímezett felirat is egyezik, avval a különbséggel, hogy itt évszámot látunk: *MDCCLI*. A karikán belül, a szőlőtő felett s annak két oldalán pedig ezt a feliratot olvassuk: *KOMLODRA W. I. D. P. ADTA*. E kezdőbetűk *BÁRÓ WESSELÉNYI ISTVÁNNÉ DANIEL POLYXENA* nevének rövidítései. Őt Bethlen Katához rokonai szájak fűzték, s ez is amellet szól, hogy a székelyudvarhelyi és a komlói úrasztalterítő azonos mintakép után készülhetett. Ajándékozgatásuk időpontja között alig egy évtizednyi a különbség, s minthogy Bethlen Kata levelezéséből jól tudjuk, mennyien fordultak hozzá rokonai kézimunkabeli szaktanácsért, mintáért, kézenfekvő az a feltevés, hogy Wesselényinének is ő „szolgált formával“ (mintarajzzal). E feltevésemet különben támogatja az a körülmény is, hogy a szőlőtő-díszítmény ilyen alkalmazásban egyedülálló, s eddig még két terítőn kívül sem Erdélyből, sem Magyarországról nem ismerjük.¹⁰ Éppen ezért érdekes volna tudni, hogy vajjon Bethlen Kata saját elgondolását, tervét lássuk-e benne, avagy valamely más, talán külföldi mustrának alkalmazását. Minthogy azonban külföldi munkákról sem ismerjük, inkább az előbbi feltevés mellett foglalnánk állást. Tisztázásra szorulna továbbá az a kérdés is, hogy vajjon e díszítmény eredetije hímezés-e, avagy rátétmintaként születette, vagyis, hogy a Bethlen Kata terítőjén, vagy a Daniel Polyxenáén alkalmazott technikai kivitel volt-e az elsődleges. Bethlen Kata kiváló kézimunkabeli jártasságát ismerve, könnyen feltehető, hogy a nálunk alig ismert rátétmunkát a maga elgondolása szerint oldotta meg, illetőleg alkalmazta egy hímezésre elgondolt rajz felhasználásával. A kerület virágmustrájával ezt minden bizonnyal megtette, olyan módon, hogy a hímezésminta-rajzot alakította át rátétmintává. Ez eljárás során elsősorban a színek megoszlása, a felületek megbontása dolgában kellett változtatásokat eszközölnie, de ezenkívül magán a rajzon is, mert az apróbb részletek elhagyása, a körvonalak leegyszerűsítése technikai szükség-szerűség.

Talán Bethlen Kata és Wesselényi Istvánné kézimunkabeli kapcsolatainak eredménye a kolozsvári Farkas-utcai templom egyik rátétes terítője és ehhez tartozó szószéktakarója is. E gazdag virágfűzéses rátétmunka is moiré-alapra készült, de itt a díszítményeket még alá is töltötték, úgyhogy kissé reliefszerűen kiemelkednek, mint azt néha nyugateurópai barokk rátétmunkákon is látjuk, s ezenfelül szerepel rajta az arany- és ezüstfonál is.¹¹ A leltári bejegyzés e terítőről a kö-

¹⁰ Dr. Darkó Akos szíves közlése az Erdélyi Református Egyházkerület rajz- és fényképgyűjteménye alapján. Ugyancsak több százra tehető azoknak az úrasztali terítőknek száma, amelyek az 1934-ben Budapesten rendezett Országos Református Kiállításon szerepeltek. Sem azok, sem ezek közt nem akadt hasonló díszítményű.

¹¹ Dr. Darkó Akos hívta fel rá figyelmemet. Sajnos, a jelen körülmények között nem állott módomban e terítőt megtekinteni, vagy legalább lefényképeztetni, hogy tüzetesebb összehasonlítást végezhessek.

vetkezőket mondja: „14. lelt. sz. Kisebb úrasztali terítő, betétmunkával, arany-ezüst hímzéssel, báró Wesselényi Istvánné Daniel Polyxena adománya. 1758.“ Minthogy e terítők a székelyudvarhelyieknél jóval későbbben készültek, nem tehető fel, hogy Bethlen Kata a rátétmunkát Wesselényinétől tanulta volna.

Minthogy igen kevés rátétmunka hazai előfordulásáról tudunk, nem tartjuk feleslegesnek megemlíteni, hogy ESTERHÁZY IMRE GRÓFNAK, aki 1725—45 közt volt Magyarország primása, az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstárban maradt fenn egy olyan kazulája, amelyet „árnyalt selyemszövet-applikációval készült virágminta díszít. ... A virágok és levelek széleit hímzés erősíti az alaphoz és az összes motívumokat keskeny aranyzsinór szegi.“¹² Ez a kazula később renováltatott, s így mai állapota nem tekinthető hitelesnek, ezért összehasonlítás céljaira alkalmatlan. De ezt nem tekintve is, e kazula minden valószínűség szerint külföldről hozott munka, s bennünket most csak abból a szempontból érdekel, hogy Bethlen Kata rátétes terítőivel körülbelül egyidős.

Ha Árva Bethlen Kata rátétes terítőit a külföld XVIII. századi enemű munkáival összehasonlítjuk, szembetűnő a stílusbeli rokonság ellenére is, a mind a díszítmények rajzában, mind térbeli elrendezésükben megnyilvánuló sajátos jelleg. A barokk rátétes virágmustrái a nyugati országokban mozgalmásabbak, lendületesebbek, gazdagabbak és igényesebbek. A néző szemét mintha vinnék, vezetnék folyton tovább, pihenést, szemlélődést sohasem engedve, ágas-bogas zuhatagjuk útvesztőjében. Árva Bethlen Kata selyemvirágain evvel szemben bizonyos józan nyugalom, magabiztos és öntudatos szerénység, hivalkodásnélküli előkelőség ömlik el. Nem elkápráztatni akarnak — barokk munkák módján — hanem a szépnek őszinte átélését érzékeltetik. Tulajdonképpen ugyanannak a jelenségnek vagyunk itt tanúi a textilművészet terén, mint amelyet a művészettörténeti kutatás az erdélyi képzőművészet alkotásokra már megállapított: „A barokk olykor nehézkesebb, tömegeiben zártabb lett, gyakran elhagyta a túlságos és túlhalmazott cikornyákat, amelyek ellenkeztek a helyi művészeti hagyományokkal s nem is feleltek meg az erdélyi magyar szellemiségnek...“¹³ GEREVICH TIBOR e megállapításai változtatás nélkül vonatkozhatnak Bethlen Kata e két terítőjére, s eldöntik stílusbeli hovatartozásuk kérdését. Az erdélyi építészeti emlékek kutatója, BIRÓ JÓZSEF is olyan jelenségekre világít rá, amelyek e két selyemterítők is jellemzik. Szerinte Erdély építészetiében „... a behozott forma, bármily kecses legyen is, elnehezül...“ Ugyanő állapítja meg, az erdélyi kastélyépítészeti stílusbéléteit vizsgálva, hogy „... az erdélyi stílusfejlődés egyik tényezője a konzervatívizmus... az ízlés-retardáció...“ Szerinte is „... az elaggott reneszánsz sokáig vonszolja magát a művészeti konzervatívizmus igazi

¹² Csernyánszky Mária, Az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár paramentumai. Bp., 1939. 90.

¹³ Gerevich Tibor, Erdélyi magyar művészet: Erdély (A Magyar Történelmi Társulat kiadása) Bp., 1940. 163.

hazájában...¹⁴ A reneszánsz Erdélyben egészen a XVIII. századig elhúzódik, „... a nyugaton már meghiggadó barokk a sokáig húzódó erdélyi reneszánsz formákkal karöltve mindvégig klasszicizáló színezetű... A barokk nagy indulatai a magyar művészeti léleknek megfelelőbb higgadt, józanabb, klasszicizáló formában jelentkeznek, s így az erdélyi barokk az európai barokkművészet sajátos, egyéni színeződését képviseli.”¹⁵ Bethlen Kata rátétes terítőinek kompozíciójában valóban reneszánsz vonásokat látunk. Az elemek nyugodt és kiegyensúlyozott elrendezését, amely a barokk munkák szertelenségét és nyugtalanságát nélkülözi. A nyugati hímzések és rátétminták mindig füzérekbe rendezik virágaikat, s keskenyebb vagy szélesebb virágfüzerek díszítik a terítők szegélyét, a lepedők széleit. Nálunk evvel szemben szeretik az egymás mellé helyezett virágbokrokat, s a kor ízlésének csak annyi engedelményt tesznek, hogy — mint itt is — a virágok, virágbokrok szorosán egymás mellé kerülnek, s így rendeződnek zárt csíkokká. A helyi jelleg a tisztára növényi ornamentikában is megmutatkozik, amennyiben nyugaton mind reneszánsz, mind pedig barokk rátét-munkákon sűrűn szerepelnek arabeszkék és puttók,¹⁶ s a díszítmények mindig egymásbafonódnak. Ugyanígyen helyi sajátosságokat látunk e terítőink színezését és technikai kivitelezését tekintve is: készítőjük nem alkalmaz sem arany, sem ezüstszálat, s nincsenek hímzéses részletek sem, holott egykorú nyugati rátét-munkákon elmaradhatatlan a tűfestésszerű árnyalás, ott, ahol azt a minta megkívánja.

Önként vetődik fel az a kérdés, hogy mennyiben kapcsolódik e terítők rátét-mustrája az egykorú, vagy korábbi erdélyi úrihímzések díszítménykincséhez. Ha a részleteket tekintjük, alig-alig találkozunk e rátét-mustrák között a jólismert elemekkel, viszont az egész mű szelleme, összhatása közel áll patyolatkendőink hímzéseivel. A virágok itt természetszerűek, mint ahogyan nyugati barokk hímzések szokásos, viszont a szórt virágok ennek ellenére is emlékeztetnek úrihímzéseink díszítményeire. Az a kehelyvirág, mely a sarok felé hajlik (l. a 2. képet) úrihímzéseinken is előfordul, de nem ily természetszerű megformálásban. Bethlen Kata művészi alkotókészségét itt a tekintetben is értékelhetjük, hogy milyen tökéletesen sikerült a barokk természetszerű virágait a régi úrihímzések hagyományos szellemiségébe beleilleszteni. Korszerűségére jellemző az is, hogy selyemvirágai közelebb állanak a nyugateurópai rátét-munkákon, mint az erdélyi „virágos reneszánsz” faragott szószékeken és festett famennyezeteken kivirágzott testvéreikhez.

Mint korábban ismertetett fonalas munkáiról, e két rátétes terítőről sem tudjuk eldönteni, hogy mennyiben tekinthetők Árva Bethlen Kata sajátkezű munkáinak, s mennyiben a tervei, utasításai szerint

¹⁴ Biró József, Erdélyi kastélyok. Bp., é. n. (1944) 25, 22, 138.

¹⁵ Biró József, Magyar művészet és erdélyi művészet: EM. 1935. 358—9 és kny. ETF. 80. sz. 25—6.

¹⁶ Dreger Moritz, Künstlerische Entwicklung der Werebei und Stiekerei. Wien, 1904. 244, 248. t.

felügyelete alatt házában dolgozó varrók művének. De ha a kivitelezés nem is volt, — avagy talán csak részben lehetett — a nagyasszony kezemunkája, bizonyos, hogy e hazai textilművességünk állományában páratlan munka értelmi szerzője Árva Bethlen Kata volt. Az ő selyemmel-arannyal kivarrt patyolatkendői, rececsipkés abroszai, túfestés-szerű selyemhímzései és sok más, ma már csak emlékezetben fennmaradt fonalas munkája sorában egyik legfontosabb hely a rátétes terítőkötet illeti. Sokoldalúságának újabb tanúbizonysága ez. A székelyudvarhelyi terítők ismeretével azonban nemcsak Árva Bethlen Kata ma még meglévő terítőinek számszerű növekedését könyvelhetjük el. E két rátétes terítő ugyanis — Bethlen Kata személyétől függetlenül — országos viszonylatban is nagyjelentőségű, mert első adatunk arra, hogy selyem-rátétmunkák a barokk korban nálunk is készültek, mégpedig nem a nyugati munkák szolgai utánérzéseiként, hanem a kor stílusáramlatainak jegyében fogant, helyi hagyományokban gyökerező, erdélyi magyar modorban.

PALOTAY GERTRUD